

22. *Hromads'kyi holos* (L'viv), 1912, n. 22, 19 chervnya, s. 3.
 23. *Hromads'kyi holos* (L'viv), 1912, n. 22, 19 chervnya, s. 3.
 24. *TsDIAL Ukrayiny*, f. 309, op. 1, spr. 2177, ark. 5.
 25. A. Baran, *Diyal'nist' deputativ-ukrayintsiv avstriys'koho parlamentu zi stvorennya ukrayins'koho universytetu u L'vovi* [The Activities of Ukrainian Parliamentarians of the Austrian Parliament to Establish a Ukrainian University in Lviv], «Yurydychnyy naukovyy elektronnyy zhurnal», 2016, # 4, s. 10.

УДК[94(477.86):355.311.1(477.8)]

© Ігор ФЕДОРИШИН
 (Івано-Франківськ)

ВНЕСОК НАСЕЛЕННЯ ТОВМАЧЧИНИ В ЗМІЦНЕННЯ БОЄЗДАТНОСТІ АРМІЇ ЗУНР ПІД ЧАС ВІЙНИ 1918–1919 РР.

У статті висвітлюється матеріал про внесок жителів Товмаччини у зміцнення боєздатності Української галицької армії у період українсько-польської війни 1918–1919 рр. Автором проаналізовані нормативно-правові акти місцевої повітової влади стосовно матеріального і соціального забезпечення особового складу Української галицької армії та розкриті особливості підтримки національного війська українським населенням краю, яке, за умов нестачі продовольства і амуніції та зовнішньої агресії, забезпечувало усім необхідним збройні сили України.

Ключові слова: Західно-Українська Народна Республіка, Українська галицька армія, Товмаччина, повіт, комісаріат, віче, податок, комітет, фонд.

Igor FEDORYSHYN
 (Ivano-Frankivsk)

CONTRIBUTION OF THE INHABITANTS OF TOVMACHCHYNA TO STRENGTHENING THE COMBAT CAPABILITY OF THE ARMY WPNR DURING THE WAR OF 1918–1919

The article describes the problem of the contribution of the inhabitants of Tovmachchyna to strengthening the combat capability of the Ukrainian Galician army during the Ukrainian-Polish war of 1918–1919. The publication shows the role of the county authorities, which, realizing the importance of helping the Ukrainian army in the struggle against the external enemy, since the first days of its functioning strongly urged residents of the province to join the gathering of food, clothes, money and ammunition for the defense of the UGA.

Also the author analyzes the normative legal acts of local authorities, dealing with material and social security of personnel of the Ukrainian Galician army and members of their families.

Active participation on the full support of the UGA was enacted and the residents of Tovmachchyna became a reliable support for its defenders. A crucial role in this process was played by the Patriotic enthusiasm in the community that led to the emergence of a large number of supporters and gave impetus to the creation of the various funds and committees assistance, through which the Ukrainian population of the county, in terms of a lack of resource capabilities and external aggression, in fact, served the function of the state material support of the Ukrainian armed forces.

Key words: WUPR, the ukrainian galician army, tovmachchyna, the county, the commissariat, the council, the tax, the committee, the foundation.

Існування держави неможливе без її збройних сил. Маємо тому яскраве підтвердження в нашій історії – княжі дружини Київської Русі та Галицько-Волинської держави, козацьке військо Української держави Богдана Хмельницького, сердюцькі полки гетьмана Павла Скоропадського. Національне військо практично в усі часи існування української державності виступало чи не основною запорукою її незалежності й територіальної цілісності. Не були винятком і національні збройні сили Західно-Української Народної Республіки, що дістали в українській історіографії назву – Українська галицька армія (УГА).

Важливе місце у процесі військового будівництва мало опрацювання і впровадження нормативно-правових актів, що стосувалися матеріального і соціального забезпечення особового складу УГА. Уже 13 листопада 1918 р. із оголошенням законодавчих документів про розбудову збройних сил республіки голова уряду К. Левицький і військовий міністр Д. Вітовський підписали й оприлюднили рішення Української національної ради і постанови Державного секретаріату внутрішніх справ щодо призначення посадових окладів для всіх категорій військовослужбовців. Зазначимо, що з 1 березня 1919 р. уряд суттєво збільшив грошове забезпечення українським воякам. Також були введені грошові винагороди за знищення ворожої техніки. Так, за збитий літак противника летун отримував додатково 1000 корон. У березні того ж року військовим відомством видане розпорядження щодо забезпечення продуктами хар-

чування сімей старшин та підстаршин.¹ Отож, керівництво ЗУНР досить серйозно ставилось до питання матеріального і соціального забезпечення українських вояків.

Один із видатних військових діячів армії УНР генерал Микола Капустянський відзначав як велике досягнення військового керівництва ЗУНР добре організовану інтендантську службу в царині забезпечення харчуванням вояків УГА. Проте розбудовувати державу та творити її збройні сили доводилося не в мирних, спокійних умовах, а в час воєнного лихоліття, адже фактично з перших днів свого існування республіка змушена була вести важку кровопролитну боротьбу за незалежність з поляками, які, борючись за відновлення власної держави, прагнули включити до її складу і західноукраїнські землі. У цій ситуації Українська галицька армія як ніколи потребувала підтримки народу. Зрештою, галичани й самі чудово розуміли, що їхня допомога війську – це життя й здоров'я їхніх синів і батьків, які, знаходячись на передовій, боронять Українську державу. Активну участь щодо помочі УГА взяли й жителі Товмаччини, ставши надійною опорою не тільки для своїх захисників, але й для рідної країни.

Уже з початком українсько-польської війни Українська національна рада у м. Львові запровадила одноразовий податок на «... всю людину Української Держави по 1 К. (мається на увазі грошова одиниця – корона. – *І. Ф.*) від людини без огляду на вік і пол». Відповідальність за збір народного податку покладалася на місцеві органи влади, що мали «зробити спис всіх родин і подати, кілька зложила родина податку». Зазначимо, що оподаткування населення відбувалося за принципом «богатші родини повинні складати більші датки, а лише найбідніші мусять зложити по 1 К. від голови. Сей податок муситься в цілості зложити».²

Аналізуючи тогочасну українську періодику, приходимо до висновку, що спочатку жителі Товмаччини не до кінця розуміли важливість сплачування податків і уникали цього, оскільки у них просто не було коштів. Припускаємо, що в деяких населених пунктах повіту відбувався й саботаж з боку неукраїнського населення, передусім польського. На користь останнього припущення свідчать неодноразові відозви повітового державного комісара до місцевих начальників громад щодо сплати податку «... народний податок по 1 К. від голови мають платити всі громадяне без огляду на народність. Доси вплатило мало громад сей податок. З сьо-

го податку удержується і оплачується військо і жандармерію, шкільні видатки, дається підмоги бідним і покривається многи інші видатки, котрих нема з чого покрити...».³ «Не всі громади зложили в цілості народний податок у висоті 1 К. від душі. Богато громад збрало лише часть податку, а є й такі, що ще ні сотика не зложили. Пригадую, що народний податок мають платити всі громадяне без огляду на народність».⁴

Повітова влада, розуміючи надважливість допомоги українському війську в боротьбі з зовнішнім ворогом, з перших днів свого функціонування закликала жителів Товмаччини збирати продукти харчування, одяг, гроші та навіть кільчастий дріт і набої, що залишились на полях баталій часів Великої війни. У відповідних зверненнях читаємо: «...від четверга, 14. падолиста розпочинається доставка бараболі (картоплі. – *І. Ф.*) з Товмацького повіта для українського війська в Станиславові. Ціна 1 сотнара з доставою до залізниці виносить 35 К. В інтересі виживлення нашого війська мусять наші громади жадану скількість бараболі точно на час доставити»;⁵ «Будьмо жертволюбні ... складаймо найменший кусок військового убрання, щоб в них ходили ті жовніри, що борються з ворогами, збираймо біле для жовнірів, даруймо нашим раненим простирадла, вонучки (онучі. – *І. Ф.*), шкарпетки, хустинки, думаймо про деревце для наших жовнірів, які зносять труди та невігоди зимовою порою, интересуймо ся тим жовніром»;⁶ «Зогляду на те, що Начальна Команда Українських Військ потребує як найскоріше більшої скількості кільчастого дроту для дровових перешкод, поручаєсь всім зайнятись збіркою того дроту і прочого перешкодового матеріалу і негайно переслати Окружній Військовій Команді»;⁷ «Обовязком кожного громадянина є віддати хоч би одну тільки патрону, очистити єї і передати українській військовій власті, щоби той набій був відісланий на фронт, де то нищить ся наших відвічних ворогів».⁸

Особливо повітова влада закликала жителів Товмаччини офірувати для українських вояків напередодні великих християнських свят: Різдва Христового та Великодня. В одному із закликів наголошувалося: «За кілька день надійде велике свято – свято Різдва Христового... Кожднісіньке село, кожний хто йде в коляду повинен заколядоване віддати на воєнний фонд. Заколядовані гроші віддати нам треба в першій мірі на народні військові справи. Бо як наша армія буде добре заосмотрена, то ми побідимо. Як жовнір не буде відчувати не достатку, тоді він і

вспіє бороти ся за волю і долю свого народу. Хай з нас ні один не буде на се байдужним. Робіть збірки для шпиталів – складайте, що тільки можете на наших героїв – борців. Кожда свідома одиниця повинна причинити ся якимсь, хоч би малим датком, для жовнірів. У нас в Станіславові в шпитали є много ранених. Збирайте для них всі: біле, одяг, яйця та гроші. Будьмо жертволюбиві! Складаймо найменший кусок військового убраня, щоб в них ходили ті жовніри, що борють ся з ворогами. Для ранених збирайте, що можете, а також подбайте і про деревце для них. Горожани! Ваші батьки, сини, мужі та брати в день воскресіння стояти муть в полі з крісом в руці і боронити Вас від ляцької та московської неволі... Вашим обов'язком є як слід осолодити їм це торжественне свято... Тому приготуєть для них великодні дарунки і збирайте для них печені паски, ковбасу, яйця, солонину, тютюн, гроші та всякі середники поживи і відішліть їм це в поле».⁹

У владних відозвах наводилися й приклади жертвовності деяких громад повіту: «Годить ся ту навести, що до тепер тільки одне село – Олеша на Николая зложила на руки Військової Команди в Товмачи 230 К і 110 штук яєць на ранених наших борців, що лежать в станіславівських шпиталях. Гроші ті і яйця Повітова Військова Команда відіслала через Окружну Війскову Команду в Станіславові до шпиталю, за що Повітова Військова Команда іменем ранених складає щиру подяку громадянам Олеші. Йдіть отже слідом Олеші, складайте гроші, збирайте яйце, біле, простирадла, онучки і проче і віддавайте се Повітовій Військовій Команді в Товмачи, яка передасть нашим раненим жовнірам».¹⁰

Були заклики й окремих жителів краю. Тут доречно згадати відозву члена Товмацької повітової селянської ради Івана Кузьми з с. Олеша, який взивав населення пам'ятати «за наших героїв «Січових Стрільців», за десятки тисячі нашого українського війська... та збирати «дарунки на сьвята для наших борців! Даваймо все, що хто може: одяги, біле, онучки, збіже, муку, вуджене і печене м'ясо, солонину, яблука, оріхи, повидла і гроші».¹¹

З початком 1919 р. у повіті проходили віча, створювалися фонди та комітети («Сирітський военний фонд імені Тараса Шевченка», «Комітет допомоги хворим і раненим в національній боротьбі»), котрі збирали добровільні пожертви для УГА: продукти харчування, одяг, гроші та інші матеріальні цінності.

Дев'ятнадцятого грудня 1918 р. відбулося «політично-освідомляюче» віче в с. Олеша, в якому взяло участь від 800 до 1000 осіб. Про загальну національну, політичну і військову ситуацію говорив повітовий комендант Володимир Клодницький, про вагу народної освіти і про шкільні справи присутніх поінформував повітовий шкільний інспектор Августин Домбровський. Також слово мали учителька П. Гринів, місцевий парох о. Попель та члени повітової селянської ради Іван Кузьма і Данилович, які доповіли про стан громадських справ. На вічі ухвалено обрати комітет для збирання для армії «збіжя, одягів і дарунків на Новий рік». Зібрано 224 корони «на ранених жовнірів».¹²

Подібне віче скликано 22 грудня 1918 р. у с. Чорнолізці, на котре зішлись місцеві мешканці та жителі сусідніх сіл. На зібранні виступили місцевий управитель школи Міхаловський, який запрошував селян у неділю і святкові дні послухати цікаві виступи з історії України та географії. Житель с. Марківці Василь Васишин закликав жителів і військовиків до послуху українській владі. Свою промову доповнював цікавими епізодами з вітчизняної історії, зображаючи нещастя, яких зазнавав край через непослух і роз'єднаність місцевого населення. Віче закінчилось співом патріотичних українських пісень.¹³

П'ятого січня 1919 р. відбулось віче у с. Рошнів, в якому взяли участь місцевий парох о. Велигорський, о. Микола Бачинський і Григорій Думка з с. Милування. Для потреб армії зібрано 55 буханок хліба, 410 яєць і 12 кілограмів сиру та відправлено до шпиталю у м. Станіславів для поранених українських вояків. Аналогічне віче відбулось 8 січня у сусідньому с. Вільшаниця за участю відомого громадського діяча В. Яновича з м. Станіславова.¹⁴

У січні 1919 р. жителі Товмаччини «на коляду для Українських жовнірів» склали понад 14000 корон.¹⁵

Українська повітова влада опікувалася вдовами загиблих воїнів УГА. Було прийнято рішення надавати пенсію дружинам убитих українських вояків. Також старалася якомога більше допомогти своїм захисникам. У відповідній відозві вказувалося, що керівники сільських громад і прості мешканці мають допомагати інвалідам війни у веденні їхнього господарства.¹⁶

Рада державних секретарів прийняла постанову про виплату дотацій родинам змобілізованих українських жовнірів,¹⁷ а Державний

секретаріат внутрішніх справ в порозумінню з Державним секретаріатом військових справ 16 лютого 1919 р. щодо перепусток і паспортів звільнив від сплати членів родини осіб, що служать в українській армії.¹⁸

На підставі розпорядження Державного Секретаріату внутрішніх справ від 7 квітня 1919 р. був створений «Центральний Комітет несення помочи вдовам і сиротам, полишеним по жовнірах, яких забрала війна». У кожній громаді села мав бути створений відповідний громадський комітет, на який покладалася опіка над воєнними вдовами і сиротами. Члени громадського комітету вели їхніх облік, готували звернення щодо пошуку для них роботи, купували одяг, книги, ремісничі знаряддя, збирали пожертви.

Двадцять третього квітня 1919 р. у м. Товмач під керівництвом Лева Кликайла та Павлини Гринівної відбулося засідання Повітового Комітету опіки над воєнними вдовами і сиротами. Кожна громада делегувала свого представника (начальник громади чи заступник або голова місцевого сирітського комітету). На засіданні обговорили програму комітету, вибрали управу, до якої ввійшли П. Гринівна (голова), Л. Кликайло (секретар), Гнат Луцик, о. Євстахій Тесля, Іван Кузьма, Василь Василишин, розглянули план роботи на найближчий час. До повноважень Комітету належали: збір відомостей та реєстрація всіх воєнних сиріт у повіті; заснування для сиріт захоронок (дитячих садків) і бурс; влаштування старших сиріт в ремісничі, рільничі та загальноосвітні школи й інституції; заснування у селах краю місцевих комітетів опіки¹⁹. На потреби «Сирітського воєнного фонду імені Тараса Шевченка» впродовж березня-травня 1919 р. жителями повіту було зібрано 3772 корони.²⁰

Одним із важливих рішень повітової влади була постанова про створення місцевих осередків товариства Українського Червоного Хреста, на яких покладались збір одягу, білизни, медикаментів для воїнів УГА, організація закладів харчування для знедолених людей.²¹

Отже, збройні сили ЗУНР потребували матеріальних ресурсів. За цих обставин важливим чинником стала народна допомога як вияв громадської самоорганізації жителів краю. Жителі Товмаччини стали надійною опорою для захисників Вітчизни. Патріотичний підйом в українському суспільстві призвів до появи великої кількості жертводавців і зумовив заснування різноманітних фондів та комітетів допомоги на території Товмацького повіту. За умов нестачі продовольства і амуніції саме місцеве україн-

ське населення республіки виконувало стратегічну функцію матеріального забезпечення УГА протягом 1918 – 1919 рр.

¹ *Західно-Українська Народна Республіка, 1918–1923: ілюстрована історія*. [Western-Ukrainian national Republic, 1918–1923: illustrated history], Львів; Івано-Франківськ, Манускрипт-Львів, 2008, с. 524.

² *Товмацькі Вісти* (Товмач), 1918, н. 1, 12 падолиста, с. 1.

³ *Товмацькі Вісти* (Товмач), 1918, н. 4, 5 грудня, с. 3.

⁴ *Товмацькі Вісти* (Товмач), 1918, н. 6, 27 грудня, с. 1.

⁵ *Товмацькі Вісти* (Товмач), 1918, н. 1, 12 падолиста, с. 3.

⁶ *Товмацькі Вісти* (Товмач), 1918, н. 5, 19 грудня, с. 2.

⁷ *Товмацькі Вісти* (Товмач), 1919, н. 2, 24 (11) січня, с. 3.

⁸ *Товмацькі Вісти* (Товмач), 1919, н. 4, 7 лютого (25 січня), с. 2.

⁹ *Товмацькі Вісти* (Товмач), 1919, н. 14, 18 (5) цвітня, с. 1.

¹⁰ *Товмацькі Вісти* (Товмач), 1919, н. 4, 7 лютого (25 січня), с. 2.

¹¹ І. Кузьма, *Поклик до громадян Товмацької землі!*, in: *Товмацькі Вісти* (Товмач), 1918, н. 6, 27 грудня, с. 2.

¹² *Товмацькі Вісти* (Товмач), 1919, н. 2, 24 (11) січня, с. 3.

¹³ *Товмацькі Вісти*, с. 3.

¹⁴ *Товмацькі Вісти*, с. 3.

¹⁵ *Товмацькі Вісти*, с. 4.

¹⁶ *Товмацькі Вісти* (Товмач), 1918, н. 3, 28 падолиста, с. 1.

¹⁷ *Товмацькі Вісти* (Товмач), 1919, н. 3, 31 (18) січня, с. 2.

¹⁸ *Товмацькі Вісти* (Товмач), 1919, н. 13, 11 цвітня (29 березія), с. 1.

¹⁹ *Товмацькі Вісти* (Товмач), 1919, н. 8, 7 березія (22 лютого), с. 1.

²⁰ *Товмацькі Вісти* (Товмач), 1919, н. 18, 16 (3) травня, с. 4.

²¹ *Товмацькі Вісти* (Товмач), 1919, н. 16, 2 травня (19 цвітня), с. 2-3.

Reference:

1. *Zakhidno-Ukrayins'ka Narodna Respublika, 1918–1923: ilyustrovana istoriya*. [Western-Ukrainian national Republic, 1918–1923: illustrated history], L'viv; Ivano-Frankivs'k, Manuskrjpt-L'viv, 2008, s. 524.
2. *Tovmats'ki Visty (Tovmach)*, 1918, n. 1, 12 padolysta, s. 1.
3. *Tovmats'ki Visty (Tovmach)*, 1918, n. 4, 5 hrudnya, s. 3.
4. *Tovmats'ki Visty (Tovmach)*, 1918, n. 6, 27 hrudnya, s. 1.
5. *Tovmats'ki Visty (Tovmach)*, 1918, n. 1, 12 padolysta, s. 3.
6. *Tovmats'ki Visty (Tovmach)*, 1918, n. 5, 19 hrudnya, s. 2.
7. *Tovmats'ki Visty (Tovmach)*, 1919, n. 2, 24 (11) sichnya, s. 3.
8. *Tovmats'ki Visty (Tovmach)*, 1919, n. 4, 7 lyutoho (25 syichnya), s. 2.
9. *Tovmats'ki Visty (Tovmach)*, 1919, n. 14, 18 (5) ts'vitnya, s. 1.
10. *Tovmats'ki Visty (Tovmach)*, 1919, n. 4, 7 lyutoho (25 syichnya), s. 2.
11. I. Kuz'ma, *Poklyk do hromadyan Tovmats'koyi zemli*, in: *Visty (Tovmach)*, 1918, n. 6, 27 hrudnya, s. 2.

12. *Tovmats'ki Visty* (Tovmach), 1919, n. 2, 24 (11) sichnya, s. 3.
13. *Tovmats'ki Visty*, s. 3
14. *Tovmats'ki Visty*, s. 3.
15. *Tovmats'ki Visty*, s. 4.
16. *Tovmats'ki Visty* (Tovmach), 1918, n. 3, 28 padolysta, s. 1.
17. *Tovmats'ki Visty* (Tovmach), 1919, n. 3, 31 (18) sichnya, s. 2.
18. *Tovmats'ki Visty* (Tovmach), 1919, n. 13, 11 ts'vitnya (29 berezilya), s. 1.
19. *Tovmats'ki Visty* (Tovmach), 1919, n. 8, 7 berezilya (22 lyutoho), s. 1.
20. *Tovmats'ki Visty* (Tovmach), 1919, n. 18, 16 (3) travnya, s. 4.
21. *Tovmats'ki Visty* (Tovmach), 1919, n. 16, 2 travnya (19 ts'vitnya), s. 2-3.

УДК 373.2-055.2 (091) (477.81). 82«1939–1945»

© Валентина ДОБРОЧИНСЬКА
(Рівне)

**«ЖІНОЧА СЛУЖБА УКРАЇНИ»
В ОРГАНІЗАЦІЇ ДОШКІЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ
НА ВОЛИНІ У ПЕРІОД ДРУГОЇ СВІТОВОЇ
ВІЙНИ**

Стаття репрезентує роль товариства «Жіноча служба Україні» у створенні дошкільних закладів на Волині в умовах нацистської окупації. Жіночий актив, плекаючи надії на національне відродження, відновив громадську працю на західноукраїнських землях, долаючи виклики воєнної доби. Проаналізовано просвітницьку діяльність жіночої інституції щодо створення дитячих садочків. Приділено увагу педагогічній підготовці вихователів дошкільних закладів.

Ключові слова: «Жіноча служба Україні», Волинь, дошкільні заклади, нацистська окупація, культурно-освітня праця, національна свідомість.

Valentna DOBROCHYNSKA
(Rivne)

**«WOMEN'S SERVICE TO UKRAINE»
IN ORGANIZATION OF VOLYNIAN
PRIVATE INSTITUTIONS IN THE PERIOD
OF THE SECOND WORLD WAR**

During World War the Ukrainian population had intensified around the development of a national state on the occupied territory of Western Ukraine. For this purpose, the local Ukrainian authorities had agreed to cooperate with the Nazi occupiers. The cultural and educational societies had

resumed their work in Lviv, and their activities had been extended to Volyn. One of these associations was the «Women's Service to Ukraine», which had inherited the organizational foundations, goals and objectives of the previous «Union of Ukrainians», which had operated in the interwar period. In the military environment the association had changed the name, which has updated the new program of action. The women's movement had covered various sections of civil labor, overcoming the challenges of the war age.

The purpose of the study is to integrate the activities of the «Women's Service to Ukraine» according to the introduction of national preschool education and the peculiarities of training of pedagogical staff on the background of the «new order» of the occupation regime. The educational activity of the women's institution with the Volyn population regarding the establishment of kindergartens has been analyzed.

For a short period of time, the «Women's Service to Ukraine» had organized several dozen of preschool institutions with the national education system and had provided them with the staff. However, the kindergartens had been seasonal in nature, when the parents had been busy with the agricultural work. Prohibition of the German authorities of the association's activity had stopped the national women's movement.

Key words: «Women's service to Ukraine», Volyn, preschool establishments, Nazi occupation, cultural and educational work, national consciousness.

Проголошення 30 червня 1941 р. у Львові «Акта відновлення Української Держави» активізувало українське населення навколо розбудови національної держави. Створення державного правління і формування місцевих українських органів влади передбачало налагодження їх співпраці з німецькою окупаційною владою. Попри те, що в плани нацистів не входило проголошення української незалежності, а згодом проведені арешти українських націоналістів не призупинили плану державного будівництва, на українських землях національно свідоме населення розгорнуло бурхливу діяльність у суспільно-політичній і культурній царинах. Система освіти набувала виразних форм національної школи. Відкриття у селах і містах культурно-просвітницьких товариств сприяло формуванню у населення національного самоусвідомлення.¹

У Західній Україні активізувався перерваний радянською владою жіночий рух. 7 липня 1941 р.